

Lunds universitet
Centrum för genusvetenskap
Kön, samhälle, vetenskap 41-60
C-uppsats ht 2001

Att göra det avvikande normalt
eller
Att göra den missbrukande kvinnan till kvinna

Författare: Tina Mattsson
Handledare: Kerstin Sandell

Abstract

My purpose in this essay is to show how the staff in an institution for young women with a drug addiction, are looking at themselves as “normal” and the young women as “abnormal”, and to analyse how sex and gender are made, in interaction with sexuality and class.

The essay is based on interviews and a participating observation. The study is made on a compulsory institutional care institution for young women with a drug addict. To analyse the material I use theories by Beverly Skeggs and Judith Butler.

In the study I show that the staff in the institution define themselves as “normal” and intend to act as models for the clients, which are described as “abnormal” in terms of being destructive, boundless and sexual. In making class and gender the staffs efforts to make clients learn domestic values and to make their bodies feminine are shown to be central processes. Sexuality is by the staff seen as something happening only between men and women, and defining relations between men and women as always sexual creates gender.

A central tension that I show in the essay is that between normal and abnormal, both in relation to differences between the staff and the clients and in relation to the staffs roles as both models of normal life and of violent and violating keeps of order. In the environment of the compulsory care institution gender is also shown to be created in compulsory actions performed by a specific sex. In a way the care thus reproduce the “abnormal” because it as based on a difference between the staff and the clients, defined as “normal” and “abnormal”.

Innehållsförteckning

Förord.....	3
1. Problemformulering	4
1.1 Inledning	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Metod, urval och bearbetning	5
1.3.1 Analys och bearbetning.....	6
1.3.2 Reflexioner kring insamling av material	6
1.3.3 Institutionen	7
2. Teoretiska utgångspunkter och begrepp.....	8
2.1 Användning av begreppen kön och genus.....	8
2.2 Den heterosexuella matrisen	10
2.3 Respektabilitet som klassmarkör	10
2.4 Att arbeta analytiskt med Skeggs och Butler.....	12
3. Kvinnor och män i missbruksvård	13
3.1 Med fokus på klienten.....	13
3.2 Med fokus på personalen.....	14
4. Att göra en ”normal” kvinna.....	15
4.1 Bilden av den missbrukande kvinnan	15
4.2 ”Normala” män och ”normala” kvinnor	17
4.2.1 Vanliga män och kvinnor.....	18
4.3 Att göra klass	20
4.3.1 Kvinnor står i köket, män lönearbetar.....	20
4.3.2 Den kvinnliga kroppen	22
4.4 Att göra sexualitet	24
4.4.1 Sexualiserade relationer till män.....	25
4.4.2 Nära relationer till kvinnor	27
4.5 När det ”normala” görs i det låsta och kontrollerade.....	28
4.5.1 Makt och kontroll	29
4.5.2 När makten Könskodas	30
5. När det avvikande skall bli normalt.....	31
6. Källförteckning	34
Bilaga	Intervjumall

Förord

Jag vill i första hand rikta ett stort tack till den personal som genröst tillät mig både fråga och betrakta. Medan jag samlade in mitt material mötte jag flera människor som villigt bjöd in mig och visade sig själva och sitt arbete. Jag tycker alltid att det är svårt att som forskare frigöra mig från den tacksamhet jag känner i förhållande till dem som ställt upp och bidragit till att göra mitt arbete möjligt, något som gör att jag gärna bara skulle vilja återberätta deras berättelser så som de är när jag får dem. Samtidigt är det min uppgift att tolka materialet och förhålla den individuella berättelsen till samhällsstrukturer och teorier. Jag har i följande arbete velat bidra till en kritisk diskussion om det sociala arbetet som praktik och jag vill understryka att det inte handlar om kritisera enskilda personers berättelser eller synpunkter. Den personal jag mött förtjänar respekt både för det de gör och för att de vågar visa och dela med sig av det.

Tack också till Kerstin,

Till vissa personer kan orden aldrig bli tillräckligt stora! Tack för din tid, ditt engagemang, ditt intresse, dina kloka kommentarer och din oskattbara uppmuntran!

Och tack inte minst för att du lärde mig be om din hjälp.

Lund den 25 januari 2002

Tina

1. Problemformulering

1.1 Inledning

I följande uppsats kommer jag att visa hur personalen på en tvångsvårdsinstitution för missbrukande kvinnor, utifrån föreställningar om ”det normala”, skapar och återskapar kön och genus i samspel med klass och sexualitet.

Uppsatsen är ett bidrag till den missbruksforskning som finns inom socialt arbete. Socialt arbete och missbruksvård kan tolkas och förstås både som omsorgsarbeten och som normaliserande praktiker. Som omsorgsarbete är intentionen att vara ett skyddsnät för dem i samhället som av en eller annan anledning far illa eller riskerar att fara illa. Som fostrande och normaliserande praktik är syftet och funktionen att fånga in eller fånga upp människor som rör sig utanför det som förväntas vara det ”normala”. De som är utanför den normala ramen, exempelvis missbrukare, prostituerade och psykiskt sjuka, skall anpassas till samhället och de förväntningar och krav som det ställer (se ex. Levin, 1998). Jag kommer att visa att utifrån det som kan ses som det sociala arbetets vilja att skapa ”det normala”, blir kön och genus en del av normaliseringsprocessen. Klienter som av någon anledning inte förväntas veta hur män och kvinnor är, kan eller bör vara, skall få hjälp med att lära sig vara ”rätt” man eller kvinna (se ex. Sandqvist, 1997, s. 100).

Inom socialt arbete som forskningsområde har kön- och genusproblematik inom den svenska missbruksvården kommit att uppmärksammas allt oftare. Missbrukande kvinnors liv och den miljö de lever eller vårdas i är kanske det som undersökts och synliggjorts mest, men även hur det sociala arbetet förhåller sig till män och kvinnor som klienter har problematiseras allt oftare. Fokus är alltså inte bara det förtryck kvinnor utsätts för i en redan underordnad grupp, utan fokus riktas också mot hur det sociala arbetet underordnar kvinnliga klienter och reproducerar genussystemet (se ex. André, 1991, Hilde, 2000, Hilde/Laanemets, 2000, Järvinen/Rosenqvist, 1991, Kåhl, 1995, Kristiansen, 1996, Schlytter, 1999, Trulsson 1993, 1998).

Följande uppsats är en del av denna tradition och samtidigt en kritisk problematisering av den och dess konsekvenser. Genom att visa hur kön och genus görs i det sociala arbetets praktik vill jag visa att synliggörandet av kön varken är enkelt eller oproblematiskt. Uppsatsens tema är hur ”det normala” sammankopplas med skapandet av män och kvinnor, aktualiserades när jag gjorde de intervjuer och observationer som ligger till grund för uppsatsen. Personalen på den institution där jag gjorde studien återkom ofta till värdet av att de på institutionen skulle ”återspegla det

normala”, som de uttryckte det. De betonade särskilt sin egen uppgift av att vara normala förebilder inför klienterna. Dessa återkommande resonemang och beskrivningar gjorde det extra tydligt för mig att det fanns någon form av föreställning om normala män och kvinnor, vilken personalen betraktade sig själva som representanter för, och om avvikande kvinnor, vilka klienterna representerade.¹

I denna uppsats kommer jag att hämta mina teoretiska verktyg för att förstå hur genus konstrueras i samspel med klass och sexualitet från framför allt filosofen Judith Butler och sociologen Beverly Skeggs. Butler (1993, 1999), som menar att både kön och genus är något som görs och skapas, är även central i förhållande till hur jag använder begreppen kön och genus.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att belysa hur personalen på en tvångsvårdsinstitution för missbrukande kvinnor ser på sig själva som normala och de kvinnliga klienterna som avvikare, samt hur genus och kön i samspel med klass och sexualitet konstrueras i behandlingsprocessen.

Jag har arbetet med följande centrala frågor: Vilken bild ger personalen av den kvinnliga klienten? Hur beskriver personalen ”det normala” och ”det onormala”? Hur ser personalen på sin egen betydelse i förhållande till klienternas behandling/normalisering? Hur representeras ”det normala” på institutionen? Hur görs genus i förhållande till klass och sexualitet? Vilken betydelse har tvångsvården för den normaliserande praktiken?

1.3 Metod, urval och bearbetning

Uppsatsen är baserad på intervjuer och deltagande observationer som jag gjort på en tvångsvårdsinstitution för missbrukande unga kvinnor med dubbeldiagnos. Dubbeldiagnos betyder att klienterna har både ett tungt missbruk och en psykisk störning². Valet av institution gick till så att jag tog kontakt med 3 vårdinstitutioner som jag visste eftersträfvade en jämt könsfördelad personalgrupp. Detta för att jag ville samla material på en plats där diskussioner om

¹ Uppsatsen är ett delprojekt i det avhandlingsarbete som jag arbetar med på Socialhögskolan i Lund. Arbetet syftar till att förstå hur man inom socialt arbete ser på betydelsen av personalens kön, samt hur man använder sig av män och kvinnor i arbetet med klienten.

² Hur klienternas dubbeldiagnos påverkar situationen på institutionen varierar sannolikt både i förhållande till vilka former av psykisk störning som är aktuella och vilket skick klienterna är i. Under mina observationer tolkade jag inte klienternas eventuella psykiska störning som särskilt framträdande. Detta gör att denna aspekt inte är tydlig i mitt material.

könsfördelningen hade eller hade haft ett forum. Den institution jag gjort studien på var den som först visade intresse för att delta i mitt projekt.

Mitt empiriska material består av intervjuer med personalen och deltagande observationer gjorda på institutionens LVM-avdelning. I materialet är det personalens röster som blir hörda och inte klienternas. Jag har intervjuat 7 personer från behandlingspersonalen (4 kvinnor och 3 män), samt två personer i chefspositioner (1 man och 1 kvinna). Intervjuerna (se bilaga) var semi-strukturerade (Reinhartz, 1992, s. 18-19) och spelades in med hjälp av en MD-spelare. Jag har gjort deltagande observationer under 4 veckor. Dessa var i första hand passiva vilket innebar att jag inte deltog i arbetet eller aktiviteterna. Jag valde ett öppet deltagande, vilket innebär att jag var tydlig med varför jag var där och vad jag gjorde (Magne Holme/Krohn Solvang, 1991, s. 126-130). Detta eftersom jag inte ville vara ett orosmoment för personalen eller klienterna.

1.3.1 Analys och bearbetning

I bearbetningen av materialet har jag skrivit ut intervjuerna och sedan läst igenom dem upprepade gånger. Under arbetet med uppsatsen har jag under läsningen främst sökt efter tre teman; *beskrivningar av klienten, av personalen och av det normala*. Jag har försökt hitta likheter och olikheter både inom och mellan intervjuerna.

När intervjumaterial återges blir det ofta spretigt och talspråksaktigt. När jag i uppsatsen använder citat från intervjuerna har jag språkligt bearbetat dessa genom att exempelvis plocka bort ”hummanden” och stakanden. Osammanhängande meningar har jag omformulerat. Jag har valt att markera intervjuцитaten dels efter om det är en man eller kvinna talar (M eller K), och dels efter vilken intervju i ordningen citatet är ifrån (kombinationen blir ex. M1 och K4).

Materialet från observationen har jag bearbetat successivt under insamlingen genom att både skriva ner det som hände och mina reflexioner kring detta. Jag har i arbetet med uppsatsen läst igenom mina anteckningar och försökt hitta samma teman där som dem jag sökt i intervjuerna.

1.3.2 Reflexioner kring insamling av material

Jag menar att mötet med personalen i intervjuerna och under tiden jag vistades på institutionen underlättades av att jag själv är socionom och har erfarenhet från rättspsykiatrisk tvångsvård, socialtjänst och kriminalvård. Reinhartz (1992) skriver att forskaren kan vinna tillit och få tillgång till material genom att visa eller avslöja sig själv (s. 32-34). Jag upplevde, i likhet med Reinhartz

resonemang, att jag ibland genom att hänvisa till de erfarenheter jag har av tvångsvård och maktutövning kunde visa att jag förstod verksamheten på ett sätt som jag upplever att man inom dessa former av verksamheter ofta antar att "utanförstående" inte gör. Jag vann därmed ett visst förtroende hos personalen som kunde ha varit svårare att få annars. Samtidigt uppfattade jag att antagandet om min kunskap som socionom var ett hinder när jag ville att intervjupersonerna skulle berätta om och förtydliga sina tankar. Intervjupersonerna tycktes förutsätta att jag var helt införstådd med vissa saker, exempelvis tvångsvårdslagar eller hur klienterna var, och jag kunde utifrån det inte alltid få dem att närmare beskriva vad de menade.

Reinhartz (1992) menar att unga kvinnliga forskare kan ha svårt att bli tagna på allvar på grund av sin ålder och sitt kön (s. 58-59) och jag har också tolkat vissa reaktioner jag mötte utifrån dessa aspekter. Några av männen i personalen hade svårt att hantera att jag var där som forskare och antog upprepade gånger att jag var student och inte doktorand. Någon påpekade att han också "skulle kunna vara doktorand". En man i personalen förklarade för mig hur jag borde lägga upp min studie. Jag har tolkat detta som att jag inte vann samma auktoritet som jag skulle ha gjort om jag varit äldre och/eller man.

Under observationen smälte jag in i den kvinnodominerade miljön, varken personal eller klienter verkade reflektera över att jag var där. Min upplevelse var att de få männen på institutionen fick ganska mycket uppmärksamhet, både från sina kollegor och från klienter. Det är inte omöjligt att jag hade uppmärksammats mer om jag varit man. Nu verkade personalen och klienterna ofta glömma bort min närvaro. Att bli lämnad ifred är positivt när man bara vill iaktta, men det var också problematiskt att inte inviteras till aktiviteter eller sammankomster.

1.3.3 Institutionen

Institutionen är en sluten vårdinstitution som tar emot missbrukande unga kvinnor för utrednings- och motivationsarbete. Kvinnorna vistas på institutionen 3-6 månader för att sedan få fortsatt och för dem anpassad vård på andra behandlingshem.

På institutionen finns två avdelningar. Den avdelning jag gjorde min observation på tar emot kvinnor över 20, företrädesvis mellan 20-35, som är omhändertagna enligt LVM (Lagen om vård av missbrukare i vissa fall). Den andra tar emot flickor/kvinnor mellan 16-20 som är omhändertagna enligt LVU (Lagen med särskilda bestämmelser för vård av unga). Vardera

avdelning har 10-12 platser och man tar i första hand emot kvinnor med både ett tungt missbruk och en psykisk störning.

Institutionen har ett uttalat könsfördelningsmål vilket innebär att personalgruppen skall bestå av 40 % män och 60 % kvinnor. Institutionens mål är att man skall ”representera samhällets könsfördelning” och utifrån detta ser man ett behov av att ha en könsblandad personalgrupp. Målet att ha en något större andel kvinnor motiveras av personalen med att vissa arbetsuppgifter, exempelvis visitationer och drogtester, endast utförs av kvinnor. Man menar därmed att det praktiska behovet av kvinnor är större än det praktiska behovet av män. På LVM-avdelningen finns utöver behandlingspersonal: en husmor som har ansvar för matlagning och kök, en sjuksköterska, en läkare, en psykolog och en lärare. Det finns också administrativ personal som är intimt förknippad med vården och som därför också är placerad inne på avdelningen. Dessa är avdelningsföreståndaren, en biträdande avdelningsföreståndare samt en social sekreterare. Av behandlingspersonalen är 2 av 10 män, av övrig personal (totalt 8) är endast socialsekreteraren man. Det finns två manliga vaktmästare som är knutna till avdelningen, men som inte har sin verkstad där. Därför kommer de och går på avdelningen när något behöver göras. De är således ett centralt inslag men inte en del av vardagen på avdelningen på samma sätt som den övriga personalen.

2. Teoretiska utgångspunkter och begrepp

För att förstå hur genus och kön upprätthålls och återskapas på den tvångsvårdsinstitution där jag gjort min studie har jag i första hand använt mig av filosofen Judith Butler och sociologen Beverly Skeggs. Butler är även central i förhållande till hur jag använder begreppen kön och genus. Jag kommer i följande avsnitt återge de teoretiska huvuddrag hos Butler och Skeggs som ligger till grund för min analys. Jag kommer att börja med att göra en mer ingående begreppsdiskussion av begreppen kön och genus.

2.1 Användning av begreppen kön och genus

Feministisk forskning har många gånger valt att använda begreppsparet kön och genus för att skilja det biologiskt kroppsliga könet från det socialt och kulturellt konturerade genuset. Poängen är att begreppsliggöra att det som anses vara ”manligt” och ”kvinnligt” inte är biologiskt givet utan socialt och kulturellt konstruerat (Gothlin, 1999, s. 3-4). Inom socialt arbete har dock flera författare och forskare valt att enbart använda begreppet kön när de anlägger ett genusperspektiv

på socialt arbete. Även om många anser att genus är socialt konstruerat och inte biologiskt betingat, menar de att uppdelningen av kön och genus är komplex och att begreppen är svåra att skilja åt. Man har därför valt att bara använda kön som då får beteckna både det biologiska könet och det social konstruerade genuset (se ex. Sandström, 2000, Schlytter, 2000). Jag anser att denna lösning är problematiskt eftersom gränsen mellan det konstruerade genuset och det biologiska könet blir otydlig. Jag menar att de som väljer denna lösning riskerar att hamna i en situation där de inte är tydliga med hur de förstår kön och genus eftersom läsaren inte vet om de pratar utifrån biologiska kön eller konstruerade genus.

I uppsatsen utgår jag från Judith Butler (1993, 1999) som för de feministiska resonemangen om kön och genus ett steg längre. Butler menar att både kön och genus är något som görs och skapas. Även det som tolkas som ett biologiskt eller kroppsligt kön är således något vi konstruerat, det är inte något som är biologiskt eller prediskursivt. För Butler skapas alltså både kön och genus i en historisk, social och kulturell kontext. Kategorierna kön, man och kvinna är inte biologiskt självklara utan de är lika skapade som de "genushandlingar" som feministisk forskning visat på de gånger man valt att skilja begreppen kön och genus åt (jmf även Laqueur, 1999).

Utifrån ovanstående resonemang har jag sökt ett begreppspar som tydligt markerar att jag inte avser prediskursiva biologiska kön när jag använder begreppen kön. Jag har låtit mig inspireras av antropologen Shelly Errington som rekommenderar att vi använder tre begreppspar, *kön* för den fysiska kroppen, *Kön* för den konstruerade tolkningen av den och *genus* för det konstruerade genuset. Errington menar att om vi använder de tre begreppen behåller vi möjligheten att skilja mellan, och laborera med, natur och kultur. Detta samtidigt som vi också får möjligheten att markera Kön som en konstruktion (Errington, 1990). Jag menar att Erringtons trebegreppsmodell skulle vara än mer användbar om man använde begreppskombinationen kropp - Kön - genus, detta för att jag menar att kroppen saknar innehåll, vilket den trots allt får i begreppet får kön som Errington väljer i sin modell, tills den tillskrivs ett Kön. I uppsatsen väljer jag att i första hand röra mig med två begrepp, Kön och genus, med Kön avser jag då de kroppar vi tolkar som man och som kvinna. Jag kommer att använda begreppsparet man och kvinna i vanlig ordning, även om dessa i följden av mitt resonemang också blir konstruktioner och skulle kunna markeras som sådana.

2.2 Den heterosexuella matrisen

Butler menar att vi tenderar att tolka genus utifrån ett Kön som vi förlägger utanför diskursen. Kön antas vara något prediskursivt och biologiskt och naturligt. Genus förstås sedan som en tolkning av detta biologiska och prediskursiva kön. En logisk kedja mellan kön och genus, där ett visst genus följer ett visst kön, förväntas (1999, s 9-11).

Butler menar alltså att feminister trots uppdelningen mellan Kön och genus har fortsatt att knyta det socialt konstruerade genuset till det biologiska könet. De biologiska kategorierna kvinnor och män blir grunden för de sociala kategorierna kvinnor/kvinnlighet och män/manlighet. Butler menar dock att framställningen av det biologiska Könet som prediskursivt ingår i konstruktionen av genus och skall förstås som effekten av genuskonstruktionen. Butler menar dessutom att heterosexualitet, förstådd som en normal sexualitet, är centralt i förhållande till ”görandet” av Kön och genus. *Den heterosexuella matrisen* är ett sätt för Butler att visa hur vi konstruerar en förväntad logisk koppling mellan *Kön – genus – begär*. När Kön tolkas som prediskursivt och det heterosexuella begäret ses som riktigt och normalt, blir genus låst mellan Kön och begär. Ett visst genus måste följa ett visst Kön. Logiken ger att en man begär en kvinna och en kvinna en man (Butler 1993, s. 2-3, 1999, s. 9-11, 30). I den heterosexuella diskursen riktas begäret mot ”det motsatta” och genuskonstruktionen säkrar därmed heterosexualiteten (s. xii). Genom den heterosexuella matrisen görs alltså kroppar, Kön och begär begripligt.

Butler menar att både genus och distinktionen mellan Kön och genus hela tiden skapas genom performativa handlingar. Diskursen återskapas alltså kontinuerligt. Detta innebär en ständig repetition av de genushandlingar som i sin tur är en del av den heterosexuella diskursen och skapandet av biologiska män och kvinnor (1993, s. 12-16). Vi repeterar och återskapar således hela tiden genus. Jag kommer utifrån detta se hur Butler är användbar för att förstå hur man på institutionen ”gör” män och kvinnor i förhållande till varandra.

2.3 Respektabilitet som klassmarkör

Beverly Skeggs (2000) lyfter fram klass som centralt i förhållande till konstruktionen av Kön och genus. Skeggs menar att femininitet är ett kvinnoideal som bygger på att det finns en skiljelinje, inte bara mellan män och kvinnor utan också mellan arbetarklass och medelklass. Arbetarklassens kvinnor definieras som smutsiga, patologiska, sexuella, farliga och hotfulla medan medelklassens kvinnor definieras som idealet, det vill säga som rena, hygieniska, omvårdande, passiva, asexuella och altruistiska. Genom att både lära sig att värdesätta dessa ideal och att de inte är fullt

uppnåbara, lär sig arbetarklassen kvinnor att acceptera sin plats i samhället. Detta lär de sig exempelvis på omvårdnads- och mödravårdsutbildningar (s. 73-76). Skeggs visar hur omvårdnadsprogram i Storbritannien idag fortfarande lär unga arbetarklasskvinnor hur ett hushåll skall skötas och hur en kvinna skall vara, uppföra sig och klä sig.

Begreppet *respektabilitet* är viktigt för de resonemang som Skeggs för. Respektabilitet är en klassmarkör som skiljer medelklassens kvinnor från arbetarklassens. Detta då respektabilitet definierar hur en kvinna skall vara. Respektabilitet är något man ”har” eller ”saknar” beroende på vilken klass man tillhör, medelklassens kvinnor tillskrivs respektabilitet medan arbetarklassens kvinnor per automatik är icke-respektabla. Arbetarklassens kvinnor tvingas därmed på olika sätt att kämpa för att försöka passera som respektabla, bland annat genom att lära sig och anamma ideal som definierats av medelklassen (s. 9, 12-13, 77).

För Skeggs resonemang är Bourdieus fyra kapitalformer, ekonomiskt, kulturellt, socialt och symboliskt kapital, centrala. Bourdieu menar att vi rör oss i ett socialt rum där vi har olika former av kapitaltillgångar. Det ekonomiska kapitalet omfattar exempelvis inkomster, förmögenheter och ekonomiska arv. Det kulturella kapitalet delas in i tre former, förkroppsligat kapital (mentala och kroppsliga dispositioner), objektifierat kapital (kulturella tillhörigheter) och institutionaliserat kapital (utbildningskvalifikationer). Det sociala kapitalet syftar till förbindelser och gruppstillhörigheter (det vill säga relationer). Alla kapitalformerna existerar i förhållande till varandra och kan variera i storlek/styrka beroende på sammanhang. Dessa tre former av kapital strider om det symboliska värdet. Ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital måste erkännas som legitima för att bli värdefulla och för att kunna omsättas och bli till symboliskt kapital och därmed former för makt. Alla har inte samma möjligheter utan vår sociala plats påverkar vilka kapitaltillgångar vi har och hur vi kan utöka dem (Skeggs, 2000, s. 20-24, Bourdieu, 1994, s. 245-310). Arbetarklasskvinnornas tillgång till kapital och möjligheten att förhandla med kapital är väsentlig i Skeggs studie. Hon visar att femininitet är ett kapital som kvinnorna kan använda sig av på äktenskapsmarknaden. Husmorsidealet kan vara en tillgång på arbetsmarknaden eftersom kvinnorna ofta är hänvisade till traditionella kvinnoyrken inom vård och omsorg (s. 24-25).

Två aspekter i Skeggs resonemang blir särskilt värdefulla i mitt arbete. Den första är att jag kan visa hur genus och klass bibehålls och återskapas i samverkan med varandra. Den andra är att medelklassens kontroll av arbetarklassen genom att sätta och lära ut normen (vilken definieras av respektabiliteten), blir synlig. Skeggs visar hur man, genom att genomgående definiera

arbetarklassen som avvikande och onormal i förhållande till medelklassen, skapar både det avvikande och det normala. Den avvikande kommer därmed att veta både vem hon är och hur hon borde vara. Den otillräcklighet som skrivs in i den negativa definitionen av arbetarklassen, är någonting som alltid måste kompenseras och renas men som egentligen aldrig kan justeras (s. 77-78). Genom att arbetarklasskvinnorna själva kommer att värdera medelklassens ideal, kommer de att anpassa sig till den norm som medelklassen sätter och därmed acceptera sin plats i samhället. De kommer också att disidentifiera sig med sin egen klass och ta avstånd från den genom att försöka vara att respektabla (s. 75-77). Medelklassen bibehåller oproblematiskt sin position av moralisk överlägsenhet och stärker den i förhållande till arbetarklassen, detta utan att hotas av att arbetarklassen skulle kunna bli respektabel eller medelklass. Arbetarklasskvinnorna kan i bästa fall passera som om de vore respektabla (s. 77, 123).

2.4 Att arbeta analytisk med Skeggs och Butler

Det finns skillnader mellan Butler och Skeggs som gör att de inte är helt enkla att föra samman och arbeta analytiskt med. Butler arbetar på ett abstrakt plan med hur genus konstrueras och återskapas genom den heterosexuella matrisen. Skeggs verkar på en mer konkret och analytisk nivå för att visa hur genus och klass konstrueras. Butlers abstrakta resonemang förblir, i jämförelse med Skeggs, oapplicerade i förhållande till konkreta exempel. Dessutom relaterar hon bara till sexualitet när hon analyserar hur genus konstrueras. I Skeggs analys finns flera dimensioner. Förutom klass lyfter hon också fram heterosexualitet som en viktig samspelande faktor i konstruktionen av både genus och klass. I Skeggs etnografiska berättelse blir det, precis som det blir i mitt eget material, tydligt hur genus, klass och sexualitet inte kan renodlas från varandra utan hur de hela tiden vävs samman som helhet och delar, ömsesidigt beroende av varandra.³

Både i förhållande till Butler och till Skeggs är ”hönan eller ägget”-resonemang omöjliga eller till och med ointressanta att föra. Även om exempelvis Butler (1999) skriver att det inte är den heterosexuella normen som skapar och befäster genus, utan snarare genushierarkin som återskapar både genus och den heterosexuella normen (s. xii), blir interaktionen mellan återskapandet av heterosexualitet och återskapandet av Kön beroende av varandra. I uppsatsen har jag därför genomgående försökt visa hur genus konstrueras i samspel med klass och sexualitet.

³ Skeggs visar att även ’ras’/etnicitet kan kopplas till konstruktionen av genus. Jag har valt att bara fokusera klass och sexualitet.

3. Kvinnor och män i missbruksvård

Jag kommer i följande avsnitt, med fokus på missbruksvård, kort diskutera två olika Könaspekter som diskuteras inom det sociala arbetet, betydelsen av klientens Kön och betydelsen av personalens Kön. Jag vill särskilt visa det dilemma och den problematik som ligger inbyggt i dessa diskussioner och på vilket sätt min uppsats därför är en kritisk intervention.

3.1 Med fokus på klienten

Diskussionen om Kön/genus har aktualiserat av en kritik mot att missbruksvården traditionellt har bedrivits utifrån en "Könlös" klient. Man har visat att det är den manliga missbrukarens behov som har satt ramen för vården av den Könneutrala klienten. Inom missbruksvård och socialt arbete finns en diskussion om att möta det som betraktas och beskrivs som pojkar och flickors, eller mäns och kvinnors, särskilda och/eller olika behov. Kvinnoinstitutioner där man betonat kvinnors behov av särskild vård och behandling har därför skapats (se ex. Trulsson 1993, 2000).

Vad man avser att lyfta fram är inte alltid självklart. Det jag förstår som en genusproblematik har ibland i litteraturen och diskussionerna en oklar gräns i förhållande till det som skulle kunna kallas biologiskt förankrad. När man lyfter fram och fokuserar män och kvinnors "behov" tenderar man att hamna i en kategorisering där män och kvinnor förutsätts "ha" vissa behov eller vissa problembilder, detta för att de är män och kvinnor. Om dessa "särskilda behov" konstruerats i en social, kulturell och historiska kontext eller om de skall förstås som biologiska förutsättningar är för mig inte alltid klart. Resonemangen är som jag ser det värdefulla men också riskfyllda. På samma gång som man synliggör en tidigare osynlig grupp, vilken med stor sannolikhet ofta på olika sätt varit illa i den vård som tidigare bedrivits, tenderar man att synliggöra dem som Kön.

Ytterligare en risk med att lyfta fram missbrukande kvinnor som grupp är att de riskerar att ses som dubbelt avvikande. Sociologen Diana Mulinari (1996) menar att när kvinnor och kvinnors "särskilda behov" betonas inom socialtjänsten, synliggörs missbrukande kvinnor som avvikande. Kvinnornas negativa erfarenheter är det enda som lyfts fram och de synliggörs som klienter med dålig självkänsla och med ett problematiskt förhållande till sina egna kroppar. När de kvinnliga klienterna bara ses som offer för sexuella övergrepp, incest och misshandel, skapas ett förhållande där de kvinnliga klienterna tolkas och definieras som mer förtryckta än de kvinnliga socialsekreterarna. Socialsekreterarna kommer att framstå som fria från kvinnoförtryck medan

klienterna kommer att förstås som de enda som drabbas av det. Resultatet är problematiskt eftersom kvinnoförtryck blir något som kopplas till det som uppfattas som den marginaliserade klienten snarare än att förstås som samhällsstrukturer som påverkar alla kvinnor.

3.2 Med fokus på personalen

I samband med att klienternas Kön har problematiserats har även diskussioner om personalens Kön kommit att föras. Även här är resonemangen och argumenten otydliga. Vad män och kvinnor särskilt kan bidra med, och varför, är otydligt. Argumentation för renodlade kvinnoinstitutioner med bara kvinnor i klientelet och personalen har förts mot argumentation för kvinnoinstitutioner med Könsblandade personalgrupper. Den rena kvinnoinstitutionen tycks ofta betona vikten av att kunna ge flera olika bilder av hur en kvinna kan vara eller att männen väljs bort för att kvinnorna behöver tid för sig själva (Holmberg, 2000, s. 25, 43). Bland annat Karin Trulsson (2000), forskare i socialt arbete, har tryckt på kvinnornas bristande erfarenhet av nära relationer till andra kvinnor, vilket hon menar att en renodlad kvinnoinstitution kan erbjuda (s. 129). De Könsblandade institutionerna betonar ofta en normaliseringsprocess och en vilja att återspegla samhällets könsblandning, man kan också betona mäns fysiska styrka som en resurs eller utgå ifrån en komplementär syn på män och kvinnor (Holmberg, 2000, s. 23, 26-28, 43).

Diskussioner om betydelsen av personalens sammansättning riskerar att hamna i samma fälla som resonemangen om klienternas behov i förhållande till sina Kön. Män och kvinnor ställs mot varandra som grupper, både inom personalen och i relation till klienten. Resonemang om att pojkar eller män måste se och erfara andra män samt att flickor och kvinnor måste se och erfara andra kvinnor för att få förebilder ger att män och kvinnor tycks leva parallella och åtskilda liv där kvinnor inte kan inspireras av män och där män inte kan ha kvinnor som förebilder (ex. Holmberg, 2000, Leander/Wernersson, 1979, Trulsson, 1993, 2000).

Det finns kritiska röster i dessa diskussioner. Gunbritt Sandström (1997), forskare i socialt arbete, menar att Kön på låsta institutioner kan bli stereotypiserat och förenklat. Därför argumenterar hon för en extra aktsamhet i personalens agerande så att individen framträder snarare än det stereotypiserade Könet. Annars riskerar det sociala arbetet att reproducera segregering och hierarki mellan Könen (s. 96-101, 107-109). Rättspsykologen och socialpedagogen Ingela Kolfjord (1997), har på ett mer direkt sätt kritiserat det sociala arbetet och menar att när man eftersträvar att bägge Könen skall involveras i exempelvis behandlingsarbete, förväntas män och kvinnor ofta stå för olika funktioner, de antas vara komplementära. Kolfjord menar att socialt

arbete tenderar att hamna i en behandlingsideologi som ligger alltför nära en särartsideologisk syn på Kön (s. 109).

Jag vill med följande uppsats bidra till de diskussioner som förs inom missbruksvården och det sociala arbetet. Att synliggöra missbrukande kvinnors situation är viktigt men jag vill, inte minst inspirerad av kritiska röster som Mulinari (1996) och Kolfjord (1997), visa på de problem som ligger i synliggörandet av Kön när våra föreställningar om Kön tenderar att bygga på och återskapa hierarkiska stereotyper.

4. Att göra en ”normal” kvinna

I följande analys skall jag visa hur personalen på institutionen, i samspel med klass och sexualitet, gör genus och Kön. Jag kommer att börja med att visa hur personalen i intervjuerna beskriver den kvinnliga klienten som avvikande och onormal. Jag övergår sedan till att visa att även om det ”normala” som personalen och institutionen skall representera är centralt, så är det också diffust och svårfångat. Därefter följer två större avsnitt där jag arbetar med hur genus och Kön görs i relation till klass och sexualitet. Jag avslutar med ett avsnitt om tvångsvårdens betydelse i förhållande till ”det normala” som institutionen vill återspegla.

4.1 Bilden av den missbrukande kvinnan

De kvinnliga klienterna beskrivs ofta generellt och utifrån en relativt enhetlig bild. Kvinnorna antas ha ungefär samma bakgrund och personligheter. Bilden av den missbrukande kvinnan som växer fram består av två olika delar. Den ena beskriver hur den missbrukande kvinnan *är*, och den andra *hur hon blivit sådan som hon är*. Kvinnorna förstås i första hand genom att de tillskrivs en otrygg uppväxt, vilket är den huvudsakliga förklaringen till att kvinnorna idag lever ett destruktivt liv med missbruk och nedbrytande relationer.

I beskrivningen av den missbrukande kvinnans bakgrund och barndom ingår att hennes föräldrar (särskilt hennes pappa) inte funnits eller, om de varit närvarande, brustit i vård och omsorg. Föräldrarna sägs ha varit dåliga förebilder för sina döttrar och de har inte visat hur man skall vara och hur man skall leva. Kvinnorna anses därför inte kunna laga mat och inte äta gemensamma måltider, de hanterar inte hygien, tvätt eller andra vardagssysslor

...de lär sig ett och annat om matlagning, att man inte pillar i maten innan och, jag vet att många av dem har liksom inte ätit mat i familjen tillsammans, man har kanske sällan lagat mat *K8*

En del av bilden av de kvinnliga klienterna är att de har blivit utsatta för misshandel och sexuella övergrepp i barndomen. Övergreppen har också fortsatt i vuxen ålder, delvis självvalt av kvinnorna eftersom prostitution och destruktiva förhållanden är sätt för dem att få tillgång till droger

... våra klienter har varit utsatta för sexuella övergrepp och incest och allt det här. Det är ju män som förgripit sig på dem rakt igenom och sen som vuxna missbrukare så fortsätter det *K6*

De har blivit utnyttjade på alla tänkbara sätt, även om de inte gått på gatan så har våra tjejer ändå varit tvungna att utnyttja sin kropp för att få tillgång till... [narkotika] *M7*

Kvinnorna förutsätts enbart ha haft destruktiva relationer till män och dessa relationer antas också oftast ha varit sexuella. Papporna antas ha svikit, missbrukat, utnyttjat sexuellt och/eller försvunnit. Pojkvänner eller torskar har misshandlat och/eller våldtagit. I den missbrukande kvinnans liv finns helt enkelt inte den ”normala” mannen som hon kan förväntas ha en fungerande relation med, som hon vågar ty sig till och lita på. Resultatet av mödrarnas ”låt gå princip” och fädernas och männens övergrepp eller frånvaro, är att kvinnorna blivit gränslösa och manipulerande

...de manipulerar på alla sätt och vis, det kan vara på det sexuella sättet och det kan vara att bara vara allmänt trevlig och inställsam *M7*

...de letar upp svagheter snabbt, det är en ren överlevnadsinstinkt för dem, så har de ju betett sig hela livet *K8*

Kvinnornas relation till andra kvinnor ses som mindre problematiskt än den de förväntas ha till män. Det finns en föreställning om att kvinnor alltid kan finna gemenskap och närhet med andra kvinnor och därmed ett antagande om att klienterna har en samhörighet med den kvinnliga personalen på institutionen. Samtidigt är relationen till kvinnor dubbel, de kvinnliga klienterna har också blivit svikna av kvinnor, i första hand mödrar som i stökiga uppväxtmiljöer har brustit i att sätta gränser eller missbrukat tillsammans med sina döttrar.

Genom att koppla nu till då och alltid förstå att dagens problem som beroende av gårdagens problematiska och destruktiva erfarenhet, skapas en ”avvikandetskarriär” där kvinnorna utifrån sina förutsättningar i stort sett aldrig hade kunnat bli något annat än vad de blivit. Att kvinnorna missbrukat, prostituerat sig och kanske lever i destruktiva förhållanden är logiska resultat av deras erfarenheter sedan tidig barndom. Det skapas också indirekt en annan bild, den motsatta, som ger att ”de normala”, de som växer upp under trygga och bra förhållanden aldrig kan bli vad dessa missbrukande kvinnor är. Skiljelinjen mellan klienterna och personalen och mellan klienterna och de normala blir glasklar och tydlig: den kvinnliga klienten är något helt annat. I den bild som

skapas av klienterna försvinner möjligheten att den kvinna som missbrukar kan ha levt ett liv med ”normala” inslag. Att kvinnorna kanske haft en ”vanlig” uppväxt, haft ett hem, ett jobb, barnen på dagis och fungerande förhållanden och relationer osynliggörs. Bilden berövar alltså klienterna alla erfarenheter som kan ses som ”normala”.

Utifrån definitionen av kvinnorna på institutionen som avvikare, ges också indirekt deras behov av att få ta del av det normala livet. Detta menar jag kan jämföras med hur arbetarklassen lär sig vilka de är och hur man skall leva och vara genom medelklassens ideal i Skeggs studie (2000). Institutionen och dess personal är det som skall stå för bilden av det ”vanliga”, och erbjuda en bild av det kvinnorna aldrig har haft, upplevt eller sett. Jag skall nu diskutera hur personalen förstår vad detta ”normala” är.

4.2 ”Normala” män och ”normala” kvinnor

Som Skeggs (2000) visar så ställs det respektabla och önskvärda mot förvänta patologi, sexualitet och orenhet. Idealet blir alltid definierat som motsatsen i form av renhet, hygien och asexualitet (ex. s. 9). På liknande sätt ställs de ”onormala” kvinnliga klienterna, i relation till den ”normala” personalen på institutionen. Institutionen skall vara en form av ”det normala livets skola” där personalen skall agera som förebilder och vägvisare för det som de kallar ”Svensson-livet”. Vad som är innebörden av ”normalt” blir aldrig lika tydligt som vad som är ”onormalt”. Samtidigt omtalas aldrig de kvinnliga klienterna eller deras erfarenheter som ”onormala” eller ”avvikande” utan detta är mina begrepp som jag förhåller till det återkommande ”normala” som personalen pratar om. Vad personalen egentligen menar att ”det normala” är och vad det är de skall representera förblir däremot diffust. Ibland ställer sig personalen själva tveksamma till vad ”det normala” egentligen skulle kunna vara och vad de är de skall representera. Oftast definieras ”det normala” som motsatsen till det klienterna är, ex.

... visa hur normala människor fungerar /.../normala icke missbrukande människor M7

Personalens sätt att ge definitionen av ”det normala” genom att beskriva klienterna som ”det normalas” motsats, ger att klienterna indirekt definieras som ”onormala”.

För att förklara ”det normala” hänvisas då och då till mångfald och variation. Personalen menar att det man vill visa är att ”normala” kvinnor och män inte behöver vara på särskilda sätt, något man menar att klienterna ofta tror. Man vill därför visa att det finns en spännvidd för olikheten i

hur man kan leva och hur man kan vara man och kvinna. De kvinnliga klienterna har dock uppenbarligen passerat de möjligheter till variation som en sådan mångfald ger.

4.2.1 Vanliga män och kvinnor

Jag menar att när ”det normala” konkretiseras och förtydligas är det i termer av Kön. ”Det normala” sammankopplas ofta med att personalen säger att man skall vara förebilder för klienterna och visa ”vanliga” och ”normala” män och kvinnor. Den manliga personalens funktion som ”motbilder” till de män de kvinnliga klienterna tidigare antas ha mött, lyfts fram särskilt. Den kvinnliga personalen, som i första hand oftast ses som värdefull i sin funktion av att göra vissa praktiska arbetsuppgifter som männen inte får göra (vilka alltid handlar om att närma sig klienterna kroppsligt), skall även de agera ”förebilder” till klienterna.

Jag kan på sätt och vis vara en förebild, hur det är att vara så kallad normal K8

Även om definitionen av vad ”normala” män och kvinnor är, är oklar, kopplas män i generella termer till fysisk styrka, fysiskt aktivitet, spontanitet, rakhet, tydlighet och struktur. Kvinnorna kopplas till kommunikation, närhet, lyssnande, intimitet och emotionalitet. Man vill man visa klienterna dessa polariserade bilder eftersom klienterna anses sakna vissa av de feminina drag de som kvinnor borde ha.

De har levt ett hårt och tufft liv, så kan vi [kvinnor] visa den mjuka sidan K3

Å andra sidan vill man visa variationer av kvinnor och män och inte fastna i stereotyper. Den ”normalbild” man vill visa handlar alltså om jämställdhet där männen tar ansvar för kök och städning. Man vill visa ”alternativa män” och ”alternativa kvinnor”. Vad dessa alternativ är konkretiseras dock sällan mer än som den ”mångfald” som nämns ovan.

Även om kvinnorna i personalen antogs vara bättre på kommunikation och närhet än männen, medan männen antogs vara bättre på att ”handla”, visade det sig både i intervjuerna och i observationerna att både männen och kvinnorna rörde sig i varandras läger. I kvinnornas ansvarsuppgifter låg bland annat att hantera situationer som innefattar maktutövning och kontroll. Vid visitationer krävs en tydlighet i vem som bestämmer och har makten. Motsatt visade det sig att männen ofta skapade nära relationer till klienterna, något som när man pratade i generella termer beskrevs som något av en omöjlighet.

I intervjuerna sammankopplades män ofta med fysisk aktivitet. Det var männen man nämnde när man tänkte på klienternas träningspass och utomhusaktiviteter. Framför allt männen själva såg sig som drivande i allt som rör sig utanför institutionens väggar

...i det rent praktiska arbetet tycker jag väl att om vi skall göra någonting här, och då kanske utanför avdelningen, så är det nog mer vi killar som säger att "det gör vi" *M9*

Samtidigt visade det sig att flera kvinnor i personalen hade ett särskilt träningsintresse. Under mina observationer var det märkbart att några av dem var särskilt drivande i frågor om träningsaktiviteter, inte minst när det gällde att träna tillsammans med eller skapa organiserade former för fysisk aktivitet för klienterna. Detta samtidigt som flera av männen inte alls var inte så träningsförtjusta som den polariserade bilden gav.

Även om man i intervjuerna pratade väl om kvinnorna på institutionen, pratade man ofta ganska nedlåtande om kvinnor generellt och kvinnlighet tenderade att bli något negativt som personalen i vissa sammanhang tog avstånd från. Kvinnor beskrevs generellt som bevakande och tillbakahållande gentemot varandra, "krabbor i en burk" kallade en manlig intervjuperson dem och menade att

...det finns alltid några av krabborna i burken som vill komma upp över kanten med det finns alltid medsyststrar som drar ner igen/.../här skall alla fungera på samma sätt och ingen får egentligen växa i sin roll *M1*

Om kvinnorna blev för många ansåg man att de skapade "ostrukturerade hönsgräddor", alltför många män tenderade att i motsvarande grad skapa "logement" och en "lumparstämning". Det var dock kvinnorna som borde lära om och i intervjuerna lyfte man ofta fram att kvinnor borde ta efter mäns struktur, tydlighet och rakhet. Värdet och vikten av män på institutionen betonades eftersom personalen menade att detta gav en bättre miljö med mindre skvaller och mindre "tjafsande". Fler män på institutionen ansågs ge rakare kommunikation och snabbare beslut. I intervjuerna hade kvinnorna en tendens att lyfta fram sig själva som "mer manliga", något som jag tolkar som en konsekvens av att det som betraktades som det manliga sättet sattes som norm och värderades som positivt. Männen menade i och för sig att de lärde sig av det som beskrevs som kvinnornas sätt och förmåga till kommunikation, men männen lyfte dock aldrig fram sig själva som "mer kvinnliga" på samma sätt som kvinnorna beskrev sig som "mer manliga". Männen avsåg sig istället den stereotypa manligheten genom att se sig som både "individer" och män.

När kvinnor och män beskrevs generellt av personalen i intervjuerna framträdde polariserade genuspositioner. Även om det normala är diffust så konkretiserades det i stereotypa Könsförståelser om mäns och kvinnors egenskaper och intressen. Dessa upprätthålls dock inte i praktiken utan männen och kvinnorna i personalen agerar Köns- och genusobundet. Jag har visat att genus inte är så låst till Kön som personalen i sina generaliseringar tänker sig. Snarare handlar det om att vara man och kvinna på rätt sätt och vid rätt tillfälle. Arbetet på institutionen kräver, av både män och kvinnor, egenskaper som i generella förklaringar kan tillskrivas det ena eller det andra Könet men som i den faktiska verkligheten inte kan vara bundet till enbart män eller kvinnor. Det finns dock en hierarkisering av det som anses manligt och kvinnligt, vilket gör att kvinnorna betonar sina manliga sidor vilket männen inte behöver göra.

4.3 Att göra klass

I följande avsnitt kommer jag att lyfta fram hur genus och klass skapas i förhållande till varandra på institutionen. Eftersom intervjupersonerna betonade att man ville vara förebilder och representanter för ”det normala”, kommer jag att utifrån observationerna att visa att utöver behandlingspersonalen finns två andra centrala identifikationsobjekt, husmor och husfar, vilka återspeglar ett klass- och Könssamhälle. Jag kommer sedan att övergå till att diskutera hur kvinnors kroppar regleras och justeras utifrån genus- och klassideal.

4.3.1 Kvinnor står i köket, män lönearbetar

I intervjuerna lyftes personalens förebildsfunktion fram som särskilt värdefull. Tanken är att, framför allt männen, skall visa en alternativ mansbild. Målet för verksamheten är delvis att

...visa ett liv för våra kvinnor där grunden är jämlikhet K6

Detta jämställdhetsideal innebär att männen och kvinnorna i personalen skall göra samma saker och att en traditionell Könsmässig uppdelningen, vilken enligt personalen innebär att kvinnorna tar hand om köket medan männen tar hand om tekniken, inte skall återskapas. Jämställdheten kommer alltså inte i konflikt med de olika egenskaper män och kvinnor anses ha, utan hänförs till en rättvis arbetsfördelning.

På institutionen såg personalen sig som jämställd i förhållande till sin egen arbetsdelning, samtidigt är de uppgifter behandlingspersonalen gör svåra att tolka som representativa för det som man i intervjuerna beskrev som vardagen eller ”de där ute”. Behandlingspersonalen, som är den delen av personalen som jag i huvudsak intervjuat, har ett utrednings- och motivationsansvar

som påverkar deras handlingar på institutionen och därmed det som de representerar. De ansvarar för att dagens olika aktiviteter fungerar, de gör klientplaneringar, har klientsamtal, svarar i telefonen, träffar socialsekreterare, åker till stan för att handla, tar urinprov, gör visitationer och bevakar besök. Män och kvinnor gör förvisso till stor del samma saker, men de gör sällan vardagssaker och de gör inte saker som klienterna kommer att göra när de lämnat institutionen. Om det är behandlingspersonalen som klienterna i första hand kan vända sig mot för att identifiera sig och finna förebilder, är det svårt att se vad de egentligen skall identifiera sig med. Det som snarare framträder som möjliga identifikationsobjekt är husmor och husfar. Båda är mer tillgängliga och mer vardagliga i sina roller och uppgifter. De är också möjliga att känna igen från vardagen i form av sina uppgifter och ligger kanske dessutom klassmässigt närmre klienterna än vad behandlingspersonalen gör.⁴

Köket är stort och öppet och är en central plats i det "hem" som institutionen utgör. Köket ligger i anslutning till rökrummet, sjuksköterskans rum och expeditionen, något som gör att det är en ständig ström av klienter och personal som hela tiden passerar genom det. I köket vistas personal och klienter också mycket. Förutom att de äter alla måltider där så sitter de också där och pratar, tar en kopp kaffe, läser tidningen eller spelar spel. Husmor är en kvinna i 45 årsåldern. Hon lagar och förbereder all mat i köket. Det mesta hon gör är hemlagat och brödet till middagen är ofta hembakat. Eftersom husmor spenderar så gott som hela dagen i köket har hon tid att hålla ordning, sätta degar, plocka undan och förbereda matlagningen i god tid.

Husmoderligheten är en del av det feminina idealet. Det borgerliga medelklassidealet skapade en bild av det rena och välskötta hemmet och konsten att kunna sköta ett hem har formats till ett kvinnoideal och en klassmarkör (Skeggs, 2000, s. 97). På institutionen har husmor utöver köksansvaret den pedagogiska uppgiften att lära klienterna att sköta ett hem. Hon skall lära dem laga mat, bordsskick och näringslära. I ett kök som är i perfekt ordning, med mat på hyllorna i skåpen, disken i diskmaskinen och där golv och ytor är klanderfritt rena, lär hon ut hur grönsaker skall tvättas och skäras, hur hygien skall skötas och hur inköp skall planeras. Dessutom lär hon ut allehanda tips för förenkling och förfining av matlagningen och dess resultat. Köket blir en representation av det ordnade hemmet och husmor för den organiserade/organiserande kvinnan. Det välorganiserade och hygieniska hemmet, skött av en kvinna, representeras av en klass som inte minst historiskt haft möjligheten att betala personal för att sköta hemmet. Arbetarklassen har ålagts samma ideal men med mindre resurser att uppnå det eftersom den för att försörja sig varit

⁴ Under observationen insåg jag att det hade varit värdefullt att också intervjua husmor och husfar. Jag har tyvärr inte haft möjligheten att göra denna uppföljning.

tvungen att arbeta utanför hemmet. Man kan utifrån Skeggs tolka husmors undervisning av de kvinnliga klienterna som att de på olika sätt får lära sig värdera det välsköta hemmet. De lär sig också att de i första hand är de som har ansvar för detta hem, något som gör att de utan någon egentlig kontroll också kan acceptera denna plats och bibehålla en arbetsdelning (s. 77, 86)

På institutionen finns även två manliga vaktmästare som båda kallas husfar. Husfar vistas inte regelbundet inne på avdelningen utan kommer och går. Han/de har ansvar för inredningen, diverse olika tekniska saker och trädgården. Han/de städar också personalens gemensamma utrymmen som ligger utanför avdelningen. Klienter kan hjälpa husfar i hans arbete precis som de kan hjälpa husmor. Skillnaden är att det är frivilligt och betalt att hjälpa husfar medan det är obligatoriskt och obetalt att hjälpa husmor. Att hjälpa husfar innebär dessutom att få lov att arbeta utanför avdelningen och institutionen, exempelvis i en park som ligger i närheten av institutionen. Detta medan husmors arbete i stort sett alltid är förlagt i institutionens kök.

Det är således en traditionell genusarbetsdelning som upprätthålls. Institutionens inre ”hemlighet” och framför allt köket är husmors medan allt tekniskt och utanför institutionen blir husfars. Husmor och husfar kompletterar varandra och blir därmed beroende av varandra. Bilden som ges återspeglar den traditionella bilden av den heterosexuella familjen, där mannen och kvinnan kompletterar varandra genom sina olikheter och olika domäner. Skeggs (2000) visar att arbetsdelning handlar om klass. Genom att lära sig värdera husmorsideal och det moraliska ansvaret för familjen kommer arbetarklasskvinnorna att i viss mån stanna i hemmet, något som Skeggs menar håller dem borta från arbetsmarknaden och justerar arbetslöshetssiffrorna (s. 77, 86). Idag är det möjligt att jämställdhetsidealen står i konflikt med husmorsidealen, där jämställdheten blir ett ideal för medelklassen medan husmorsidealen och arbetsdelningen finns kvar för arbetarklassen.

Samtidigt som institutionen vill ge bilder av ”det normala” och av ”jämställdhet” har jag visat att kvinnan i det privata och lilla och mannen i det offentliga och stora, återskapas. Även det betalda och obetalda arbetet får sina representationer. I min analys visar jag hur det traditionella genusordningen återskapar ett klassperspektiv på institutionen.

4.3.2 Den kvinnliga kroppen

Kroppen har en central funktion i återskapandet av Kön och genus på institutionen. Skeggs menar att femininitet är en viktig länk mellan klass och genus. Den vita medelklasskvinnan är idealet för femininitet, denna kvinna präglas av enkelhet, återhållsamhet, lugn och luxuös

utsmyckning (s. 158-159). Kvinnor kan investera i kvinnlighet i en form av kroppsligt kapital. Detta var tydligt på institutionen där klienterna genomgående uppmuntrades att investera i sitt kroppsliga kapital. Genom olika attribut (som exempelvis hårfärgning och lösnaglar) visade man hur femininitet kan skapas och klienterna uppmuntrades alltid om de ordnat eller ”tagit hand om” sitt yttre genom att måla sig, färga håret eller göra nagelmanikyr. Träning och rätt kosthållning var andra centrala inslag i vården, att de var av betydelse underströks inte minst genom personalens engagemang, deltagande och uppmuntran. Genom att lära sig ta hand om och sköta sin kropp lärde sig klienterna att investera i ett kulturellt kapital som är viktigt för att kunna ”passera” och inte definieras som ”avvikande”.

Det fanns en påtaglig skillnad mellan den kvinnliga personalen och de kvinnliga klienterna. De kvinnliga klienterna kunde ena dagen vara klädda i träningsbyxor och tröja, med håret på ända och trötta i ögonen medan de nästa dag var välklädda, välkammade och målade. Den kvinnliga personalen, däremot, utmärkte sig genom att alltid markera sin kvinnlighet på flera sätt. De medelålders kvinnorna var alltid propra, hela och rena, och de yngre välsminkande, välklädda, välmanikyrerade och ”uppiffade”. Medelålderskvinnorna gav ett tydligt intryck av att vara mammor medan de yngre gav känslan av att vara på väg till fest. Det kvinnliga Könet markerades genom flertalet attribut (smink, smycken, långt välskött hår, naglar och kjolar), detta i förhållande till de kvinnliga klienterna som ofta präglades av en form av enkelhet.

Motsatsförhållandet som skapades var tydligt, den kvinnliga personalen var påtagliga som Kön, som kvinnor. Klienterna däremot rörde sig med hjälp av samma attribut (kläder, smink, hår och naglar) på ett påtagligt sätt mellan att vissa dagar vara pojke/man medan de andra dagar var tydliga som flicka/kvinna. Den heterosexuella matrisen gör att rätt genus skall förhållas till rätt Kön (Butler, 1999, s. 9-11, 30). Klienterna utmanade denna norm, som jag tolkar det ganska omedvetet, genom sin rörlighet mellan vad som att vara man och vad som att vara kvinna. Den kvinnliga personalens tydliga markering av sin Könstillhörighet kan förstås som ett sätt att i förhållande till detta visa hur kvinnor bör vara. Genom sina attribut skapade den kvinnliga personalen två kategorier kvinnor, en yngre som präglades av den ovan nämnda ”festkänslan” och en äldre som gav en klar känsla av ”moderskap”.

Männen i personalen hade inte en motsvarande tydlig Könsmarkering, även om de aldrig skulle passera som något annat än män. Skeggs (2000) menar att respektabilitet och idealen om renlighet och femininitet i första hand riktar sig mot kvinnor och att motsvarande krav och ideal inte finns

för män. Männerna på institutionen var inte heller på samma som kvinnorna enhetligt ”hela och rena”, de var inte perfekta i sina kläder, i sina hår eller sina skor. Någon var det, medan andra inte var det. Männerna förstods ju dessutom inte heller som förebilder för de kvinnliga klienterna. Att männen skulle vara motbilder till de män som kvinnorna tidigare träffat, sänker dessutom sannolikt kraven på att representera en traditionell maskulinitet.

Butler (1993, 1999) menar att genusdiskursen materialiseras i våra kroppar. Genom dagligt tal och praktik i olika diskursen iscensätter vi föreställningar och förväntade innehåll i kategorierna ”man” och ”kvinna” (1993, s. 2, 1999, s. xiv-xv). Butlers resonemang kan förstås som att vi med kroppen säger och gör vad vi ”är”. Skeggs (2000) är inne på samma linje och menar att kroppen är den mest närvarande klassmarkören. På kroppen materialiseras den smak som tillhör en viss klass, som också blir ett sätt att berätta vem man är (s. 132-133). Personalens sätt att använda sina kroppar i förhållande till klienterna kan tolkas som att de både statuerar genus och klass. Den kvinnliga personalens uppgift är att som respektabla och riktiga kvinnor agera förebilder för klienterna, i resonemanget bör både respektabiliteten och Könstillhörigheten ses som centrala. Klienterna, vilka utifrån både sin klassposition och sitt sätt att hantera eller använda sina kroppar kan definieras som promiskuösa, smittbärande och vulgära (Skeggs, s. 158-159), ska kontrolleras genom att de ska lära sig att använda sina kroppar ”rätt”. Männerna har ingen förebildsfunktion vilket blir begripligt med hjälp av Butlers resonemang. I den heterosexuella diskursen skall rätt genus knytas till rätt Kön, män och kvinnor skall motsvara de genusföreställningar som knyts till en viss kropp.

4.4 Att göra sexualitet

På institutionen är sexualitet och framför allt sexuella relationer återkommande i beskrivningen av den kvinnliga klienten och som en svårhanterlig laddning när man beskriver relationerna på institutionen. Laddningar och relationer förstås alltid utifrån en heterosexuell norm där eventuella problem alltid uppstår mellan män och kvinnor, aldrig mellan kvinnor och kvinnor. Det är också heterosexualitet som lärs ut i de Kön som ses som bra förebilder och motbilder.

Jag kommer i detta kapitel visa hur man å ena sidan skapar heterosexuella förhållanden till män, men hur dessa relationer också avsexualiseras i enighet med Skeggs avsexualiserade kvinnoideal. Jag kommer också visa att konsekvenserna av relationer kvinnor emellan i första hand alltid ses som oproblematiska och som emotionellt nära.

4.4.1 Sexualiserade relationer till män

Uppfattningen om de kvinnliga klienternas sexualiserade relationer till män är återkommande i intervjuerna och på institutionen. De gränslösa kvinnor förväntas ha knepiga, laddade och sexuella relationer till män, något som förutsätts skapa problem i relationen till männen på institutionen. Kvinnornas problem att förhålla sig till män gör att männen i personalen måste hålla sig på avstånd samtidigt som de har uppgiften att visa att relationen mellan man och kvinna kan handla om annat än våld, utnyttjande eller sex.

Det är viktigt att de här kvinnorna får se vanliga normala män *K6*

Att de kvinnliga klienterna skulle kunna ha en avdramatiserad relation till män är inget man räknar med, inte heller att de förhållanden och sexuella relationer kvinnorna har haft tidigare skulle kunna vara något annat än destruktiva. Männen i personalen skall utifrån dessa antaganden ge en alternativ bild till de män de kvinnliga klienterna antas ha mött tidigare, en så kallad motbild. Männen skall

...visa att de inte är hotfulla till exempel, de är inte farliga/.../utan att det finns faktiskt bra män *K4*

... kan man då visa en man som fungerar som en vanlig människa, som inte försöker utnyttja dem på något sätt. En normal människa, att män kan vara normala också, det kan ju vara bra för dem att se *M7*

Männen skall alltså visa att män inte alltid slår, utnyttjar eller förgriper sig på kvinnor. De skall också visa att män kan erbjuda närhet, samtal och umgänge som inte är sexualiserat eller våldsamt. De skall ta ansvar för de kvinnliga klienternas oförmåga att själva sätta gränser, exempelvis genom att sätta gränser för deras sexualitet och inte bli

...provocerade av de sexuella utspel som de här tjejerna kan göra *K4*

Den sexuella gränslösheten återkommer i intervjuerna och i samband med det behovet av på olika sätt ”sätta gränser” för kvinnorna. Männen i personalen skall

... sätta gränser och visa närhet utan att pilla på tjejerna *M1*

Männen skall med andra ord sätta gränser för kvinnornas sexualitet eftersom kvinnorna inte förväntas kunna göra detta själva.

Att kvinnorna lär sig att ha bra relationer med män är ett sätt att visa dem att man kan ha relationer med män utan att dessa behöver vara sexuella. Det är också ett sätt att visa dem ”rätt” sexualitet, det vill säga den där begäret riktas mot det motsatta könet. Även den kvinnliga personalen lär ut en ”normal sexualitet”

Kvinnorna kan bistå med en form av kvinnligt perspektiv, det är ju allt som rör kvinnligheten, sexualitet, kärlek och så, och det kan ju vi som män också ge utifrån vårt perspektiv *M1*

Ja för tjejerna att också få en normal syn på sexualitet för det har de inte heller. Där kan ju kvinnorna få en relation, prata om någon slags normalitet/.../vi kan berätta vad vi tycker är normalt *K8*

Den normalbild som man vill visa handlar om att personalen, genom att berätta om sig själv och sina egna liv, visar hur och vad ”normalt” är. Eftersom ingen är öppet homo- eller bisexuell bland personalen blir bilden som genomgående representeras heterosexuell. Traditionella par- och familjebilder diskuteras i samtal och diskussioner och kommer att definieras som ”det normala”. Heterosexualiteten understryks genom att alla potentiella laddningar kopplas till relationen mellan den manliga personalen och de kvinnliga klienterna. Att männen utesluts från alla kroppsnära handlingar gör att den potentiella sexuella laddningen görs aktuell. Den sexualitet kvinnorna därmed lär sig är ett begär som riktas till det motsatta könet, de lär sig vilket begär de skall känna och visa själva och vilket de skall uppfatta från andra, något som utifrån Butler (1999) blir ett sätt att göra både genus och sexualitet (s. 9-11).

Samtidigt som de kvinnliga klienterna övar relationer med män, vilket skall ge dem mer ”normala” relationer i framtiden, är dessa relationer också starkt avsexualiserade. Bilden som ges är att kvinnorna i personalen är kvinnor som inte bara förmår att rikta sitt begär mot rätt person, det vill säga en man, de förmår också placera den i rätt tid och rum, vilket är hemma och inte på jobbet.

Begär eller sexuella utspel förstås i första hand alltid som kommande från klienten. Männen i personalen förutsätts vara ointresserade av de kvinnliga klienterna. Denna avsexualiserade och även tabubelagda relation kan delvis förstås utifrån det professionella förhållningssätt som ofta betonar en balans mellan närhet och distans i klientrelationen (och där en sexuell relation eller till och med en sexuell attraktion sannolikt skulle betraktas som icke-professionalism). Den kan också förstås utifrån idealet om den rena och avsexualiserade kvinnan (Skeggs, 2000, 78-79), eftersom klienterna (i den bild som göras av dem) på inga sätt motsvarar detta, förutsätts männen inte heller kunna attraheras av dem och i den mån de gör det definieras de som ”sjuka”.

Skeggs (2000) lyfter fram heterosexualiteten som en markör för respektabiliteten och som en tillgång för att passera som ”rätt” kvinna. Samtidigt är den rätta sexualiteten också starkt sammankopplad till asexualitet i många situationer (s. 193, 197). I den kvinnobild som skapas på institutionen är det just denna komplexa situation som blir aktuell. Samtidigt som kvinnorna å ena sidan skall lära sig den heterosexuella relationen, avsexualiseras denna i samband med att det sexuella mellan kvinnorna och männen på institutionen tabubeläggs.

4.4.2 Nära relationer till kvinnor

Relationer mellan kvinnor framställs av personalen som nära och emotionella samt enkla och okomplicerade. Kvinnor förutsätts alltid kunna möta kvinnor och den kvinnliga personalen antas därmed kunna nå de kvinnliga klienterna på ett sätt som män sällan eller aldrig kan.

Det förtroliga mötet är en viktig del av behandlingsarbetet, och där är det ofta som vi behöver den kvinnliga styrkan för att möta kvinnan, den lilla relationen *M2*

Mellan kvinnorna förväntas det finnas en identifikation och en gemenskap där de kan mötas i förhållande till kärleksliv, barn, moderskap, kropp och sexliv. Det finns en förväntad likhet mellan kvinnorna, vilket blir en kontrast till den ”avvikar”-bild som målas upp av de kvinnliga klienterna.

Den nära och förtroendefulla relationen som personalen menar finns mellan kvinnorna på institutionen kompliceras av att kvinnorna i personalen är de som har ansvaret för alla ingrepp mot klienterna som innebär fysisk närhet. Personalen menar att de kvinnliga klienterna har en så laddad relation i förhållande till män att män inte kan närvara vid drogtester, mottagande och visitationer. Man menar också att dessa situationer är kränkande för klienten, något som man löser genom att undvika ytterligare kränkning genom mäns närvaro. Den kroppsliga och sexuella kränkningen (eller laddningen) i relationen sammankopplas till relationen mellan man och kvinna. Den förväntade nära och avsexualiserade relationen mellan kvinnor gör att kvinnor kan kränka kvinnor utan att det blir en kränkning. Denna lösning värderades och vårdades och även om man tillkännagav att kontrollerna av klienten var kränkande, så var det som om man nästan uppfattade att de var odramatiska och enkla så länge bara kvinnor involverades i dem.

Det ”nära” och ”lilla” samtalet är intimt förknippad med en kroppslig närhet, en form av kroppslig ”tröst”, att exempelvis kunna krama om den som gråter. Sådana handlingar är den

manliga personalen ofta försiktig med och man menar att kvinnorna i personalen lättare kan närma sig de kvinnliga klienterna.

...det kanske är lättare för oss kvinnor att gå in och ge en kram eller någonting, det kan tolkas fel om en man gör det *K3*

...klienten är gråtande och rent förtvivlad/.../då kommer det in en kvinna som och lägger en arm om, det direkt utan problem, jag står där och gör det inte *M7*

Kvinnornas relationer sexualiseras aldrig utan är alltid emotionella och oladdade vänskapsrelationer, detta medan männens relationer till de kvinnliga klienterna alltid riskerar en sexuell laddning. Genom att hålla isär de kvinnliga klienternas relationer till manlig och kvinnlig personal och dessa relationers möjligheter, understryks ett heterosexuellt antagande (Butler, 1999, s. 30). Även om man vill avsexualisera relationen mellan de kvinnliga klienterna och den manliga personalen genom att lägga förbud på alla de handlingar som kan relateras till någon form av sexuell handling eller laddning, visar man med största tydlighet just genom dessa bud var det ”naturligt” sexuella kan förväntas aktualiseras. Att relationen mellan kvinnorna förväntas vara trygg kan förstås dels utifrån föreställningen om att begär inte uppstår mellan kvinnor men också utifrån en föreställning om kvinnors renhet och sexuella passivitet (Skeggs, 2000, s. 9).

När de kvinnliga klienterna inleder sexuella förhållanden med varandra tolkas dessa inte som riktiga förhållanden. En förklaringsmodell till de ”oriktiga” sexuella relationer mellan kvinnorna är att den ena parten accepteras och/eller erkänns som homo- eller bisexuell, medan den andra antas vara inlurad i förhållandet. Personalen menar att relationen antagligen inte skulle uppstå utanför institutionen, utan att den är ett direkt resultat av att det inte finns män närvarande som kvinnorna kan ha sexuella relationer med. Genom att omdefiniera den kärlek och/eller det begär som ibland växer mellan de kvinnliga klienterna görs den till oriktig och till en kopia av det ”riktiga” begäret. Även om man inte uttalar det heterosexuella begäret som mer ”rätt” finns det som bakgrund till de resonemang som förs vilket gör att den heterosexuella normen stärks och reproduceras (Butler, 1999, s. 9-11, 30).

4.5 När det ”normala” ska skapas i det låsta och kontrollerade

I mina intervjuer och under mina observationer lyftes ”det normala” fram som ett värdefullt inslag i vården. På institutionen blandades handlingar och relationer som i sin grund kan tolkas som vanliga och ”normala”, med handlingar som är unika och speciella för den situation man befinner sig i. Den personal de kvinnliga klienterna ena dagen spelar spel med, får en kram av eller ger sitt känslomässiga förtroende till, kan nästa dag brotta ned eller visitera dem. Klienterna

befinner sig alltid i en underordnad position där personalen bestämmer över dem och vad de får göra. Det ”normala” som skall återskapas och vara på institutionen färgas oundvikligen av den speciella situation av tvångsvård man befinner sig i. I detta avsnitt kommer jag att lyfta fram det inslag i miljön som tvångsvården innebär och på vilket sätt dessa är Könskodade.

4.5.1 Makt och kontroll

Michel Foucault (1987) menar att samhället vill eller behöver kontrollera och producera det ”avvikande” och ”onormala” och för att göra det finns flera olika sätt för att övervaka, kontrollera och klassificera sina medborgare. Foucault visar att disciplinering och övervakning inte kan identifieras med en institution eller en myndighet utan makten, när den utövas, omfattar en uppsättning av redskap, tekniker, tillämpningsnivåer och syften (s. 17, 251). Utifrån Foucault kan exempelvis tvångsvårdslagar ses som ett av samhällets verktyg för att kontrollera det avvikande, de som inte faller innanför samhällets ”normalitetskrav”. Även olika inslag i missbruksvården skulle kunna förstås utifrån detta synsätt. Att personalen på institutioner har rätt att kontrollera tillhörigheter, övervaka besök och att bestämma vem som skall få gå ut och när, är inslag som gör att missbruksvården kontrollerar och övervakar (jmf Kristiansen, 1994).

På institutionen statueras på olika sätt att klienterna är där genom tvång och i ett visst syfte. Meningen med vården är att klienterna skall motiveras att omformulera och ändra sina liv, det vill säga de skall börja leva på ett annat, mindre destruktivt sätt. I den kontrollerade miljön uppmuntras det som anses rätt och konstruktivt, medan det som är destruktivt hindras eller begränsas.

Makten och kontrollen är ständigt närvarande. Även om klienterna exempelvis har egna rum har personalen rätt att vid misstanke om droger eller vapen/tillhygge, visitera rummen och klienternas tillhörigheter. Det är personalen som bedömer vilka personliga tillhörigheter klienterna får ha inne på avdelningen, exempelvis kläder, böcker, skivor, spel och smink. Alla tillhörigheter som klienterna har med sig till institutionen eller som skickas till dem går igenom. Eventuella besök är övervakade av behandlingsassistenter för att inte droger skall kunna komma in på avdelningen.

Personalen har kontroll över klienternas telefonsamtal genom att det är de som slår numret när klienterna vill ringa, när någon svarat i andra änden kopplas samtalet över till en telefon på avdelningen där klienten kan prata ostört. Privatsamtalen är begränsade och klienterna får bara ha

ett visst antal personer de ringer. Alla privatsamtal måste ringas på kvällen dessutom är antalet samtal per dag begränsat. Att däremot ringa myndigheter, andra institutioner eller personer, vilket kan bidra till att klienten ”ordnar upp sitt liv”, är tillåtet att i obegränsad mängd göras under hela dagen. Genom att reglera klientens kontakter utåt försöker personalen att få kvinnorna att börja leva annorlunda genom att få distans till eller bryta med sitt gamla liv. En logisk konsekvens av ett sådant resonemang är att de måste hindras att behålla det som knyter dem till det som varit. Samtidigt är de relationer man uppmuntrar sådana som sannolikt inte kommer att finnas med klienterna i framtiden, detta eftersom de i första hand är kopplade till professionella personer och relaterade till klientens vårdbehov.

4.5.2 När makten Könskodas

Där jag gjorde min observation ställdes det fram man ville erbjuda klienterna hela tiden mot en makt, kontroll och övervakning som inte minst markerar vad som inte är acceptabelt i samhällets ögon. Foucault skriver inte om Kön men jag vill visa hur makten blir Könskodad när män och kvinnor tar ansvar för och kommer att representera olika former av maktutövning och kontroll.

Som jag visat tidigare ansvarar kvinnorna i personalen för de särskilda uppgifter som handlar om kropp och intimitet, det som av personalen tolkas som ”kvinnlig förmåga till närhet” blir därmed också användbart för att utöva makt och kontroll. Samtidigt som kvinnorna skall utveckla nära och förtroendefulla relationer som de kvinnliga klienterna både skall kunna öppna sig i, vinna förtroende till och även hitta en förebild i, begår den kvinnliga personalen kontinuerligt övergrepp mot klienterna.

Den manliga personalens centrala roll på institutionen motiveras i första hand med, som jag visat ovan, klienternas behov av motbilder. Samtidigt har männen en annan central funktion vilken ges utifrån antaganden om deras fysiska styrka. Männen har ett särskilt värde på institutionen eftersom de uppfattas, både av sig själva och av den kvinnliga personalen, som en trygghetsfaktor i förhållande till klienterna som ibland kan bli våldsamma och hotfulla. All personal har ansvar för att agera om larret går och all personal måste kunna hantera våldsamma eller utagerande klienter. Men det är i första hand till männen som tilltron sätts. Männen kan och förväntas ”brotta ner”, ”hålla fast” och ”avskilja” klienter som agerar hotfullt. Personalen menar i intervjuerna att dessa ingripanden och tryggheten i att framför allt männen kan göra dem, lugnar både personal och klienter. Det är alltid en del av tvångsvården att hantera klienternas raseri på

ett fysiskt sätt. Männens centrala funktion att visa att män ”inte är våldsamma” och ”inte slår” utmanas här av deras roll som ”bodyguards”, vilket någon intervjuperson kallade dem.

Genom att Könskoda inte bara de handlingar som kan tolkas som vardagliga utan även de som är specifika för verksamheten, menar jag att ett särskiljande mellan män och kvinnor understryks. Genom att den kvinnliga personalen tar hand om de kontrollerande och maktutövande funktionerna som kräver kroppslig närhet förstärks antagandet om att kvinnor alltid kan närma sig kvinnor och att den kroppsliga relationen mellan kvinnor alltid är oladdad och odramatisk, ett tankesätt som inte minst är länkat till en heterosexuell norm där laddningar uppstår mellan män och kvinnor och inte mellan personer av samma Kön. När männen är de som får agera ”bodyguards” och vara beskyddande för personal och klienter skapas en tillit till mannens fysiska styrka, en styrka som personalen annars menar att klienterna genom negativa erfarenheter lärt sig att frukta. På tvångsvårdsinstitutionen återskapas således föreställningar om Könen genom att också tvångsvårdshandlingarna Könsspecificeras.

5. När det avvikande skall bli normalt

I denna avslutande diskussion vill jag återknyta till de kritiska röster som jag tidigare visat har problematiserat synliggörandet av Kön och genus inom socialt arbete. Jag har genomgående i denna uppsats, i likhet med exempelvis Mulinari (1996) och Kolfjord (1997), problematiserat hur uppmärksammandet av Kön kan reproducera Könshierarkier och föreställningar som åtskiljer män och kvinnor som olika. Jag kommer i den avslutande diskussionen att lyfta fram hur tvångsvården, genom att ses som en normaliserande praktik, kan tolkas som att den gör Kön och genus, både i sina normala representationer och i sin egenskap av tvångsvård.

Jag har visat att personalen definierar sig själva som normala genom att förhålla sig till de kvinnliga klienterna som definieras som avvikande. Detta avvikande definieras aldrig av personalen som avvikande men visas genom att klienterna genomgående anses ha haft problematiska uppväxtförhållanden, vara destruktiva, gränslösa och sexuellt utagerande. Personalen förstår också det normala genom att knyta det normala till Könskodade egenskaper och intressen. Kvinnor kopplas till förmåga till kommunikation och närhet och män till fysiskt aktivitet, tydlighet och struktur. Personalen uppfattar och beskriver sig som jämlika utifrån en arbetsdelning där alla gör allt, men det arbete behandlingspersonalen utför och delar jämlikt på är inte vardagsarbete. Genom analyser av observationer på institutionen visar jag att husmor och husfar, som praktiserar en Kön- och klasskodad arbetsdelning av sysslor som är vardagliga, är

mer väsentliga som förebilder. Klienterna lär sig också att på olika sätt investera i sitt kroppskapital genom att uppmuntras att exempelvis träna och sminka sig. Jag har också visat att den heterosexuella matrisen är tydlig på institutionen. Heterosexualiteten understryks genom att potentiella sexuella laddningar alltid bara finns mellan den manliga personalen och de kvinnliga klienterna och genom att denna laddning alltid är i fokus. Genom att personalen framstår som heterosexuella görs heterosexualitet ytterligare till något normalt.

Även om varken Skeggs eller Butler förhåller görandet av Kön och genus till tvångsvård eller institutionsvård menar jag att framför allt Skeggs ändå har något väsentligt att tillföra analysen just i förhållande till tvångsvårdsaspekten. Skeggs resonemang ligger nära Foucault (1987) som menar att den disciplinerande och internaliserade makten har ett grepp över människors inre. Denna makt behöver inte utövas mot människor eftersom människor utövar den mot sig själva (s. 228-266). Skeggs (2000) menar att när arbetarklassen lärt sig finna glädje i de ideal medelklassen ålagt dem, kommer de att finna glädje i sitt eget förtryck. Kvinnorna kommer att foga sig och anpassa sig efter det som förväntas av dem utan att de behöver kontrolleras eller styras. Samtidigt som arbetarklassen lär sig medelklassens ideal och därmed lär sig klass och vilken klass man skall vara, lär de sig också att de själva är arbetarklass. Paradoxen blir alltså att när man lär ut medelklassens ideal är det ändå arbetarklass man skapar, kvinnorna är fast i denna position och kan inte lämna den (s. 12-13, 77).

Tvångsvården kan ses som en normaliserande praktik som gör Kön och genus, både i sina normala representationer och i sin egenskap av tvångsvård. Eftersom det normala och vardagliga på en tvångsvårdsinstitution hela tiden blandas kan situationen på institutionen tolkas som att den inte är normal. De handlingar som är normala och vardagliga existerar i en miljö som är låst och sluten. Det vanliga i att äta, sova, titta på tv, spela spel, skapa och ha relationer, ställs våldsamma och kränkande praktiker som innebär visiteringar och urinprov. Jag har visat att den trygghet personalen vill ge klienterna genom att skapa nära och bra relationer till dem, ständigt kommer i konflikt med att de också kontrollerar och bevakar kvinnorna som är på institutionen mot sin vilja.

Genom att inte bara Könskoda vardagshandlingar utan även de särskilda handlingar som är unika för en tvångsvårdssituation, ges görandet av Kön och genus ytterligare former och aspekter. I min analys visar jag att bara kvinnor kan utöva makt som kräver intim och kroppslig närhet mot andra kvinnor, och bara män kan använda och använder sig av fysisk styrka och fysiskt våld. I

detta arbete återspeglas och återskapas många av våra föreställningar om män och kvinnor, relationer mellan kvinnor tolkas som att de alltid har en potentiell och odramatisk närhet, vilket gör kränkningar och övergrepp oproblematiska eller till och med legitima. Relationer mellan kvinnor och män är alltid mer eller mindre laddade och kan ibland nästan ses som att de alltid riskerar att övergå i en situation där kvinnan kränks av mannen. Män och mäns fysiska styrka är på en och samma gång både skrämmande och en trygghet. Styrkan är något man å ena sidan bör frukta, men som man å andra sidan också kan bli beskyddad av.

Institutionen jag besökte är inte bara en tvångsvårdsinstitution som skapar en ”onormal” miljö, utan den är också samtidigt ett normalt och normaliserande inslag i den miljö vi lever i.

Tvångsvården är helt enkelt en del av samhällets normala praktiker. Jag menar att de tankar om ”det normala” och ”det avvikande” som jag visar i min uppsats, utifrån Foucault och Skeggs kan förstås som att man egentligen inte syftar till att göra den avvikande och missbrukande kvinnan till en normal och en riktig kvinna. Snarare kan syftet förstås som att vara att skapa och återskapa förhållanden som redan existerar. Särskiljandet mellan personalen som normal och klienterna som avvikare görs för att fastställas snarare än att upphäva skillnader. Utifrån både Foucault och Skeggs kan institutionens mål och ideal tolkas som ett sätt att skapa och kontrollera både det avvikande och det normala. Institutionen kan förstås som att den lär kvinnorna att själva anamma den avvikandets- definition som åläggs dem, och att de dessutom lär sig att hantera den på ett sätt så att det blir mindre hotfulla och skrämmande för de som definierar sig som normala.

Kvinnorna lär sig hur man passerar som normal, detta samtidigt som de aldrig kommer att hota normaliteten eftersom avvikandet och det onormala är ”i” dem och inte ”på” dem. Kvinnorna lär sig attributen de kan spela med i förhållande till sina kroppar och sina positioner, men de kommer sannolikt inte att röra sig från de positioner de har.

Medan jag arbetat med denna uppsats har jag inte bara funnit nya perspektiv och svar utan också genererat nya frågor. Det jag funderat mest på, eftersom det genomgående i min uppsats är personalens röster som blir hörda, är hur de kvinnliga klienterna förhåller sig till vården. Hur uppfattar de egentligen personalen som förebilder? Och vilka föreställningar och definitioner har de av vad som är ”normalt” och vad som är ”avvikande”? Dessa frågor skulle vara intressanta förhålla till uppsatsens teman och vidareutveckla genom att också studera klienternas perspektiv.

6. Källförteckning

- André, Åsa (1991) *Sexualitet och socialt arbete på institution*, Meddelanden från Socialhögskolan 1991:3.
- Butler, Judith (1993) *Bodies that matter – on the discursive limits of "sex"*, Routhledge, New York, London.
- Butler, Judith (1999, 1990) *Gender trouble – Feminism and the subversion of identity*, Routhledge, New York, London.
- Bourdieu, Pierre (1994) *Kultursociologiska texter*, Brutus Östlings bokförlag, Stockholm.
- Eriksson, Maria (2001) *Att göra kön – om organisations teorier och familjerättssekreterare*, Centrum för kvinnoforskning, Stockholm.
- Errington, Shelly (1990) "Recasting Sex, Gender and Power: A Theoretical and Regional Overview" ur Atkinson Jane Monnig/Shelly, Errington (red) *Power and difference: gender in island Southeast Asia*, Stanford, Calif.: Stanford University Press
- Foucault, Michel (1987) *Övervakning och straff*, Arkiv förlag, Lund.
- Gothlin, Eva (1999), *Kön eller genus?*, Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborg.
- Hilte, Mats (2000) *Förändring och kön i socialt arbete*, Meddelande från socialhögskolan 2000:4, Lund.
- Hilte, Mats/Laanemets, Leili (2000) *Berättelser om missbruk och vård*, Meddelande från socialhögskolan 2000:1, Lund.
- Holmberg, Carin (2000) *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – empiriska exempel och teoretiska funderingar*, Sköndalsinstitutets rapportserie nr. 14, 2000.
- Järvinen, Margaretha/Rosenquist, Pia (red.) (1991) *Kön, rus och disciplin – en nordisk antologi*, NAD Publikation, nr. 20, Helsingfors.
- Kohlfjord, Ingela (1997) "Feministiskt socialt arbete" ur Lundqvist/Mulinari (red) *Sociologisk kvinnoforskning*, Studentlitteratur, Lund.
- Kristiansen, Arne (1994) "Makt och relationer i socialt arbete" ur Kristiansen, Arne/Dahlgren, Lars (red.) *Moderna klassiker och socialt arbete*, Rapport nr. 38, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Kristiansen, Arne (1996) *Om den kvinnliga klientens möte med den manliga behandlaren*, Särtrycksserien, nr 6, Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Kåhl, Ingela (1995) *Socialarbetarkåren – den lindansande professionen*, Bokbox förlag, Lund.
- Laqueur, Thomas (1999) *Om könens uppkomst – hur kroppen blev manlig och kvinnlig*, Symposium, Stockholm.

- Levin Claes (1998) *Uppfostringsanstalten - om tvångsvård i föräldrars ställe*, Aktiv förlag, Lund.
- Magne Holme, Idar/Krohn Solvang, Bernt (1991) *Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*, Studentlitteratur, Lund.
- Reinhartz, Shulamit (1992) *Feminist methods in social research*, Oxford university press, New York.
- Sandström, Gunbritt (1997) ”Tydliga men inte synliggjorda – om könspositioner i socialt behandlingsarbete” ur Nordberg (red.) *Makt och kön - Tretton bidrag till feministisk kunskap*. Symposion, Stockholm.
- Sandström, Gunbritt (2000) ”Ska kön synas?” ur *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1-2 2000.
- Schlytter, Astrid (2000) ”Kvinnokroppen som text” ur *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1-2 2000.
- Skeggs, Beverly (2000) *Att bli respektabel – konstruktionen av klass och kön*, Daidalos, Göteborg.
- Trulsson, Karin (1993) *Kvinnorummet – vision, verklighet, vardag*, Kvinnoforum utbildning, Stockholm.
- Trulsson, Karin (1998) *Det är i alla fall mitt barn – en studie om att vara missbrukare och mamma*, Carlssons, Göteborg.
- Trulsson, Karin (2000) ”Kvinnoidentitet och missbruksbehandling” ur *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1-2 2000, Örebro.
- Wernersson, Inga/Lander, Rolf (1979) *MÄN och kvinnor inom barnomsorgen – en analys av könskvotering, yrkesval och arbetstrivsel*, Stockholm.

6.2 Intervjuer

- Intervjuperson M1 (man, behandlingsassistent) MD-inspelad intervju den 19 april 2001.
- Intervjuperson M2 (man, institutionschef) MD-inspelad intervju den 25 april 2001.
- Intervjuperson K3 (kvinna, behandlingsassistent) MD-inspelad intervju den 4 maj 2001.
- Intervjuperson K4 (kvinna, sjuksköterska) MD-inspelad intervju den 4 maj 2001.
- Intervjuperson K5 (kvinna, behandlingsassistent) MD-inspelad intervju den 3 juli 2001.
- Intervjuperson K6 (kvinna, avdelningsföreståndare) MD-inspelad intervju den 17 juli 2001
- Intervjuperson M7 (man, behandlingsassistent) MD-inspelad intervju den 2 augusti 2001
- Intervjuperson K8 (kvinna, behandlingsassistent) MD-inspelad intervju den 2 augusti 2001
- Intervjuperson M9 (man, behandlingsassistent) MD-inspelad intervju den 20 augusti 2001

Intervjuguide

Till intervjupersonen

Får presentera sig själv

Om klienten

Beskriv klienten?

Vad behöver klienten?

Om arbetsgruppen

Hur många män/kvinnor är ni i din arbetsgrupp?

Hur arbetar ni tillsammans?

Arbetar du mest med kvinnor eller med män?

Om män och kvinnor

Tillför män något särskilt?

I arbetet

I arbetsgruppen

Ge konkreta exempel

Tillför kvinnor något särskilt?

I arbetet

I arbetsgruppen

Ge konkreta exempel

Vad tillför du som man/kvinna?

Vad tillför dina manliga/kvinnliga kollegor?

Finns det situationer där du upplever att kvinnorna dominerar?

Att männen dominerar?

Om du tänker på den kollega du känner dig mest lik,

är det en man eller kvinna?

Vad är det ni har gemensamt?

Är det viktigt för dig att det finns både män och kvinnor i din arbetsgrupp?

Om: Varför?

Har du olika erfarenheter av olika arbetsgrupper? I så fall hur? Relatera till kön?

Hur skulle du beskriva en arbetsgrupp med

Bara män

Bara kvinnor

Övervägande delen män

Övervägande delen kvinnor

Blandat